

Stratifikace národního jazyka – základní pojmy (podrobněji budete probírat ve stylistice a zřejmě v disciplíně „vývoj jazyka“, „jazyková kultura“ – v té době však ale to, co jsme si tady řekli, nemusí platit).

Mluvíme většinou o dvojí stratifikaci jazyka:

geografické (územní)

sociální

O stylové stratifikaci hovoříme v souvislosti s jazykem spisovným, i když se pouze spisovného jazyka netýká.

Již několik let nabývá na významu termín *běžně mluvený jazyk*

Geografická stratifikace národního jazyka

a) Celouzemně rozšířené útvary národního jazyka (spisovný jazyk)

b) Územně ohraničené útvary národního jazyka (dialekt, interdialekt, městská mluva, obecná čeština = třetí standard)

Sociální stratifikace národního jazyka

Profesní mluva

Slang

Argot

Profesní mluva je zvláštním souborem vyjadřovacích prostředků, který obsahuje specifické lexikální, řidčeji frazeologické vrstvy jednoznačné v určitém pracovním prostředí (Chloupek 1986, s. 11); zvláštní výrazy jsou užívány bez ohledu na spisovnost/nespisovnost jednak pro úspornost vyjadřování a právě pro zmíněnou jednoznačnost v daném pracovním prostředí. Problémy s uznáním těchto výrazů jako výrazů spisovných vyplývají ze způsobu jejich tvoření (např. *stavař* - přípona *-ař* u slovesného kořene), současně z nejednoznačnosti jejich významu mimo pracovní prostředí (např. výpověď: *Tak za hodinu vás můžeme udělat* by znamenala něco jiného u holiče, něco jiného např. v cestovní kanceláři...; podobně slovo *stovka*) (Chloupek a kol. 1990, s. 57-59). K nejznámějším profesním mluvám patří *mluva hornická* (*fárat, štreka = důlní chodba, verkcajk = nářadí, šut = sypný komín*), *mluva zaměstnanců ve zdravotnictví* (*ušař, kožař, lapiduch, áro, jehla, eksnout, jipka = jednotka intenzivní péče, krvák – krevní obraz, vyždímat někoho = vzít krev, papír – poukaz na vyšetření*) *mluva železničářů* (*označení lokomotiv - brejlovec, papoušek, kanárek...*) atd. (Chloupek 1974, s. 56 n.)

Slang zahrnuje specifické lexikální nebo frazeologické vrstvy užívané původně jako výrazová aktualizace v určitém zájmovém nebo pracovním prostředí (Chloupek a kol 1990, s. 59-60). Jeho užívání bývá považováno za demonstraci příslušnosti k dané skupině. Základem bývá vytváření nových pojmenování založených na metafoře, metonymii, využití jazykové hry, univerbizace (ta se projevuje i při vytváření výrazů profesní mluvy). Slangové výrazy slouží často jako synonyma k běžně užívaným termínům, úředním výrazům... K nejznámějším patří *slang myslivecký*, který jako jediný je poměrně stabilizovaný, *slang žákovský*, *slang studentský* (různá označení učitelů a předmětů, výrazy typu: zasklít, zazdit něco, zabalit něco = zanedbat), *slang vojenský*, *slang rybářský*, důležité místo zaujímá *slang myslivecký* (*zásah do komory = zásah do srdce, barva = krev, oháňka, prut, pírkó*) různé *slangy sportovní*... Některé výrazy mohou přesáhnout i hranice svého původního zájmového prostředí. Pak mluvíme o tzv. *interslangu* (srov. Chloupek a kol. 1990, s. 60; Chloupek 1974, s. 56 n.).

Slang policistů – befedrovat (povýšit), opáskovat (označit páskou „Policie ČR“), páskovat (nabíjet zbraň), šlajfovát (brzdit)....

Stálá (stálá služba)

Bojař (vedoucí bojové skupiny), kachličkárna (vykachličkovaná místnost pro výslech – dřívě), béčko (číslo služ. Vozu), blok, bloček (na pokuty), pochůzkář, „šlapat“ (tj. chodit po pochůzkách), mordparta, daktylka (otisky prstů), donucovák, dopravák, dožádačka (poslání žádosti k vyšším útvarům), justičák (just. Palác)

Krmelec (polička na spisy)

Náramky, klepeta - pouta

Štěnice (odposlouchávací zařízení)

Slang sportovní – názvy tratí, chytat (tj. být brankářem), forčekovat...

Forhandovat, nekejdovat, „prasátko“, eso...

Slang vojenský: modrý, červený bareť (podle druhu vojska), kulich, lopuch, pekáč, bageta (tvary čepice), melody boys (člen voj. Kapely), trávníkář (kouří trávu = marihuanu), mít to za... (za kolik to máš = za jak dlouho jdeš do civilu)

Slang pracovníků rozhlasu, slang hudebníků – kompakty, metalista, depešák, popák

Slang žákovský – starší: šerif, starej (ředitel), prófák, ras, koule, bajle, flastr, padlý (propadlý), suchar; názvy předmětů; třídní, tříďas; třídnice

VŠ studenti:

Rupnout, zápich, zápočťák, zapíchnout (něco), omastit (něco), síto (náročná zkouška), prosejvat, probrat (vylučovat studenty)

Slang počítačových her – gamesa, ouvertura, pařan, pařmen,

Slang církevní – povídat si se šéfem = modlit se, sedět za mařenu (za napadení), rádio Prochlast, mešní zjevy, kafetetka (katechetka), jít s kouřem (nést kadidelnici), hnědá potvora, černí..., karmoši (karmelitáni), opice (pro dominikány), čumichrast (ten, kdo si v kostele jen prohlíží památky), Paš'ák = pastorační středisko, špíra - spirituál

Jet na chaloupku = jet na setkání kněží apod. (za „totality“ – aby zůstalo utajeno); dnes jet na duchovní obnovu salesiánů;

Budka – zpovědnice

Hranice mezi profesními a slangovými pojmenováními není pevná.

Argot zahrnuje specifické lexikální nebo frazeologické vrstvy užívané jako tajná mluva izolovaného prostředí. Cílem je utajení skutečnosti (např. ve vězeňském argotu, v argotu prostitutek, pasáků, uživatelů drog, hazardních hráčů). V současné době jsou však některé výrazy z argotu především díky umělecké tvorbě poměrně dobře známé (např. *káča*,

chlupatej, love, jehla) (známý je z literatury např. argot *pražské galérie* - výrazy *vybílit, vodprejsknout*, mluva *brněnské plotny...* - *rychna*=zápach, *lochna*=díra, *glocna*=holá hlava), sedět, bručet, kráglvat, vodkráglvat; hampejz, šlohnout, lohnout Právě díky silnému emocionálnímu zabarvení a zvláštnostem v pojmenovávacích postupech přejímají mladí lidé některé z výrazů do své mluvy, některé z nich jsou dnes obecně rozšířeny.

Jehla, perník, tvrdý, měkký, sjet se, být sjetej, krochna, vařit (drogy), tráva, marjánka (marihuana), koks

Šlapat (chodník), pasák, pást někoho (prostitutku)...

Bezdomáč (bezdomovec)

Většinou: spisovný jazyk (reprezentuje národní jazyk) + dialekty, v češtině je situace zvláštní - existuje tzv. obecný substandart = obecná češtině. Na Slovensku to není - neexistuje "obecná slovenština"; všechny tyto útvary mají slovní zásobu i gramatická pravidla, pouze spisovný jazyk je kodifikován

slangy, profesionalismy, argot – poloutvary.

Terminologie stratifikace národního jazyka musí být opatrně překládána do cizích jazyků: spisovný jazyk – u nás termín označující jazyk používaný záměrně v oficiální komunikaci a v oblastech národní kultury, tj. i v literatuře; podobně v ruštině – *literaturnyj jazyk*; v angličtině – literary language (zřejmě spisovný jazyk), *literature language/speech* (literární jazyk, literární řeč); v němčině – Schriftsprache (spisovný jazyk) x Literatur Sprache – literární jazyk (odlišují se).

Běžně mluvený jazyk = pravděpodobně Umgangssprache a v polštině tzv. język potoczny. Umgangssprache by souvisela spíše s interdialektem než obecnou češtinou, už vůbec ne s hovorovou češtinou.

Hovorová čeština – v české terminologii stylová varianta spisovné češtiny – nesouvisí s běžně mluveným jazykem, s obecnou češtinou.

Obecná čeština – někdy bývá překládána jako Umgangssprache, common language – to ale není přesné; v podstatě je to termín do světových jazyků nepřeložitelný z toho důvodu, že nemá v německé, anglické aj. jazykové situaci ekvivalent – snad pouze ve slovinské jazykové situaci (zeptat se prof. Hausera).

Opatrně je třeba nakládat i s pojmem dialekt – ne vždy je cizojazyčným termínem Dialekt (v němčině) míněno to, co v češtině; v češtině je dialekt latinským ekvivalentem pro nářečí.

V němčině se odlišují Dialekte/Kulturdialekte/Schriftdialekte – regionální jazyky, v nichž vznikali písemnosti, tj. to, co by prof. Dorovský označil jako mikrolekt, mikrojazyk - u nás stejným způsobem posloužila staroslověnština, ovšem ta spíše povzbudila možnost vzniku spisovné češtiny, nedala základ spisovné češtině. V němčině se Hochdeutsche Dialekte staly základem spisovné němčiny. Termínu „nářečí“, jak je chápeme v češtině, odpovídá německý termín „Mundart“. Slovenština však vznikla na základě kulturních dialektů – středoslovenských (viz L. Štúr, pokusy J. Fándlyho, A. Bernoláka).

Čeština – vyvinula se z praslovanštiny → pračeština – bohémica, glosy, české věty

Slang – někdy se neodlišuje od profesní mluvy

Argot – někdy místo něj „žargon“, „hantýrka“ – v češtině ale nejsou totožné; „hantýrka“ je spíše hanlivé označení slangů.

Idiolekt – individuální varianta jazyka (viz skripta M. Čejky: ídios = osobní, soukromý, légein – říci, mluvit); soubor všech jazykových zvyklostí jednoho člověka v jednom časovém stádiu.

V průběhu života jedince prodělává mnoho změn – dětský idiolekt, idiolekt dospívání, idiolekt dospělého člověka.

Dětský idiolekt je relativně jednotný, zatímco idiolekt dospívajícího je variabilní, stejně jako idiolekt dospělého. Jeho variabilita souvisí s tématem, postojem k adresátovi, předmětu komunikace apod.

Idiolekt mluvený x idiolekt psaný – důležitý faktor

Útvary národního jazyka mohou být zkoumány jen přes idiolekty – zkoumají se jejich hláskové, gramatické a lexikální znaky, odhlíží se např. od témat a individuálních projevů psychických apod.

Mají-li jednotlivci podobné idiolekty tak, že jsou navzájem srozumitelné, je mezi nimi možná oboustranná komunikace – viz problém komunikačních bariér.